

ŽUPA GRABLJE NA HVARU *

JOŠKO KOVAČIĆ

Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara
HVAR

UDK 262.1.2

Visoko stručni rad

Prema neobjavljenim arhivskim vrelima i dosadašnjoj literaturi, u članku se iznosi povijest župe Grablje na zapadnom dijelu otoka Hvara od 15. do 20. st. i opisuju tamošnji sakralni spomenici.

Župa se Grablje ranije sastojala od dvaju naselja - Velog i Malog Grablja. Kako su se stanovnici Maloga Grablja odselili 1950-ih i 1960-ih godina u obližnju Milnu i za njih je tamo 1976. bila osnovana posebna župa (kojoj je priključeno i iseljeno matično naselje), ovaj će se rad ograničiti na Velo Grablje, koje se nakon iseljenja Maloga u svednevnom govoru često naziva samo: Grablje.¹

Neolitsko nalazište Babina spila na Motokitu te grobne gomile na položajima Klu(p)ca i Vrh Barišića iz ranoga brončanog doba pokazuju da je grabaljsko područje bilo nastanjeno još u razdoblju između 3000. i 1000. godine prije Krista. Grabaljski prastanovnici bijahu zacijelo pastiri, uzev u obzir krševitost zemljišta i nepostojanje tragova starije poljoprivredne djelatnosti. Ostatak je pak antike prastari "Opjeni (=općeni) put" (Via communis) koji povezuje stari s novim Hvarom (Stari Grad - Hvar), a naziv brda Motokit strši na toponimijskoj karti kao rijedak romanski prežitak na potpuno poslavenjenom otoku.²

* Ovaj je članak skraćeni oblik opširnijeg rada o V. Grablju kojega sam rukopis bio pripremio za stotu obljetnicu gradnje nove crkve 1986. godine. ÷ Osim preuzv. hvarskim biskupima pok. mons. Celestinu Bezmalinoviću i stolujućemu mons. Slobodanu Štambuku, te generalnom vikaru i hvarskom župniku mons. Josipu Šantiću, za uvid Biskupski i Župni arhiv u Hvaru (BAH, ŽAH), velika hvala ranijem grabaljskom župniku vlč. don Emilu Pavišiću na djelomičnom pregledu ovomjesnog župnog arhiva (ŽAGr). Posebno zahvaljujem obitelji Tomičić-Tajnikov (nadasve ocu Juri p. Ivana i sinu Ivici, povjereniku hvarskoga Centra za zaštitu kulturne baštine) na pomoći i usluzi iskazanim u toliko navrata. Kolegi Zdravku Fistoniću hvala na fotografijama.

¹ Malo Grablje - Milna bit će obrađeni u posebnom radu.

² M. ZANINOVIĆ, Iz starije prošlosti Grablja, *Hvarski zbornik* 1/1973, 126-130; N. PETRIĆ, Arheološka istraživanja otoka Hvara, *Hvarski zbornik* 3/1975, 244, 249, 252; P. SKOK, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I, Zagreb 1950, 183, 184, 210.

Hvarski statut u dijelu redigiranom 1331. godine pokazuje da ovdašnja naselja nisu sve do kasnoga srednjeg vijeka napustila središnje starogradsko-jelšansko polje, glavnu žilu-kucavicu otoka Hvara još od grčkog naseljenja. "Okrajci" otoka - zapadni dio, Kabal, Plame, Plaža te svi školji - nenaseljeni su i općinsko vlasništvo, pričuvano najvećma za ispašu, sijanje žitarica i sječu drva. Tako je tada i ovo "općinsko područje Sv. Pelegrina", od uključno Maslinice i Dubovog dola pa do najzapadnijeg rta otoka s crkvicom po kojoj se i naziva, uglavnom pusto i nenastanjeno; tu je načelno isključeno privatno vlasništvo, a "novi grad" (današnji Hvar) tek nastaje u luci Lesni. Novi zemljišnik iz o. 1380. g. pokazuje međutim novo stanje: zbog agrarne prenaseljenosti središnjeg otočkog polja s jedne, a razvoja "novoga grada" s druge strane, pojavljuje se na ovome dijelu otoka brojniji privatni posjedi, tako i zemlje Vratiše i Prvina Ročića te baštinika Slavić kod brda Ozrin.³ No kako je riječ o zemljama pod žitaricama, dakle, jednogodišnjim kulturama, mislimo da ne može biti u pitanju trajno naseljavanje. Povremenih stanovnika i nastambi, u prvome redu pastirskih, bilo je ovdje zacijelo oduvijek.

Naseljenje i pučanstvo

Konačnim dolaskom Hvara pod mletačku vlast 1420. g. nastaju uvjeti za naseljavanje dotad pustih dijelova otoka, jer je potrebu umnoženog pučanstva za širenjem obradivih površina mogla podupirati snažna mletačka talasokratska država, jamčeći sigurnost. Razvitak Novoga (=sadašnjega) Hvara također je poticao naseljavanje gradskog zaleđa, a i Općina je davanjem zemlje u tzv. graciju (investituru kojom su pogodovnici postajali općinski težaci - koloni - koji joj daju dio priroda) povećavala svoje prihode. Tako je god. 1444. dobio don Antonij Gazarović u graciju zemlju "u Milni počevši od obale iznad dolca prema Grablju" (*in milna incipiendo a marina sup.^a dolaç v/ersuls grabie*) - što je ujedno prvi znani nam spomen ovog lokaliteta. Godine 1459. dobi Alegreto (=Veselko?) Krajinić zemlju u "Grubie" (očito pisareva pogreška za: "Grabie") kod zemlje "Dum" (=don) Antonija Gazarovića, a 1465. Jakov i Nikola Stipićević dobivaju zemlju na pložaju "podicoui ..." (=Pardikovina?) i Veli dol(ac) u "Plaži", istočno od Milne a južno od "grabie".⁴

Toponim je Grablje (čakavski: Grâbje, Grôbje) postankom zbirna imenica, izvedena iz naziva drveta "grab", koji je još iz indoeuropske jezične baštine (usp. lat. "carp-inum" = grab) i po tome se pridružuje nizu hrvatskih toponima nastalih

³ (S. LJUBIĆ), *Statuta et leges ... civitatis et insulae Lesinae, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, I., III., Zagrabiae 1882-3, 204sl, 335, 337.

⁴ Arhiv Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara u Hvaru, *Libro Grazie N=0 sei*, 29v, 83 i 119 - usp. M. ZANINOVIĆ, n. dj. (2), 132.

od imena biljaka, među kojima su ona izvedena od fitonima "grab" prilično česta.⁵

V. Grablje: Središte sela s crkvom (snimio Z. Fističić 1995.)

Najstarija obitelj stalno nastanjena u Grablju, koja je ovdje ostala do danas, jesu *Budrovići*. Godine 1469. izjavljuje Nikola Budrović da su on i njegovi preci // uvijek držali stoku ljeti i zimi blizu crkve sv. Vida gdje mu je bila i kuća. Iste godine taj Nikola Budrović "iz Hvara" (*Nic^o budrouich de lesina*) dobiva u graciju zemlju u Ženskim dolcima (*zenschi dolci*) kod Grablja, a svud je uokolo bilo općinsko vlasništvo; njegov pak brat ili rođak Lovre (*loure budrouich*) dobio je zemlju na mjestu "*uardischie*" (Vardišće, danas: Vôrdišće) kod spomenutog Nikole s jedne a Općine s ostalih strana, te zemljište za kuću i vrt na mjestu Za Raštenu Glavu (= današnje brdo Glava sjeverno od sela?).⁶ To pokazuje da je Grablje tada bilo još uglavnom pusto i s prevladavajućim

⁵ M. ZANINOVIĆ, n. dj. (2), 126. ÷ U 19. st bile su vlasništvo grabaljske crkve č.z. 3958/1, 3961, 3983, 4124 - 4228 i 4305 - 4370 k.o. Grablje sjeverozapadno uza selo, a pod nazivom "Grabje"! (BAH, Grablje), tj. na zapadnoj padini prodoli s potokom, gdje ranije nije bilo kuća. To je možda jezgra prvotnog toponima koji je dao ime selu. ÷ Lokalizet se "Grabje" spominje i kod Pitava na Hvaru 1620. g. (Arhiv Centra /4/, Grazie III., 562).

⁶ ... *ap(re)ssso san uido doue jo et Imie mazori sempre hauemo tenuto li n(ost)ri animali cossi de jnuerno come de Jnestade ap(res)so la mia casa ...* ÷ Libro Grazie (4), 139, 138v i 139v.

općinskim posjedom, te da prvi doseljenici dolaze iz grada Hvara, koji se u to vrijeme i sam zacijelo napučuje stanovnicima starih sela iz sredine otoka. Budrovići su starinom iz Vrbanja, gdje se spominju od 15. do 19. stoljeća.⁷ U 17. je stoljeću grana grabaljskih Budrovića prozvana *Petrić*.⁸

Druga su obitelj koja se ovdje spominje od konca 16. st. *Zaninovići*. Čini se da im je prvotno prezime bilo Gargurić i da potječu iz Pitava. Godine 1597. zabilježeni su u obližnjem Dubovom dolu i pitovski pastiri Marin i Marko Gargurić.⁹ Godine 1622. kršten je Juraj, sin Grgura Zaniovića p. Jurja iz Grablja, doseljenika u Hvar (... *de Villa Grabie ... Accola huius Ciuitatis*),¹⁰ 1637. imaju Juraj i Nikola braća Gargurić 24 motike općinske zemlje u Grablju, dok se 1639. ovdje spominje Vicko Žaninović (*Xaninouich*).¹¹ Zaninovići su se koncem 17. i u 18. st. podijelili u više grana, kojih su nekadašnji nadimci danas posebna prezimena: *Jurić, Šeperica, Tomičić, Tudor i Zoranić*.¹²

⁷ BAH, *Liber rubeus*, 53; J. KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987. (šapirografirano), 238. ÷ Prezime je valjda izvedeno od "Budor", hipokoristika od imena Budimir ili Budislav (Usp. slična prezimena Butorović i Butorac, gdje je "-t-" nastalo obezvučenjem u intervokalnom položaju). ÷ Grana je Budrovića u Hvaru od davnine do danas. Godine 1768. spominje se njihov nadimak Dobrošić (Arhiv Boglić - Božić u Hvaru, sv. 8. Varia), a Dobrošić se navode u Hvaru još 1445. (Arhiv Centra /4/, Arhiv Bučić, V., 179). U Svirčima je i danas obitelj Dobrošić, ranije Petrić+Dobrošić (v. bilj. 8).

⁸ M. ZANINOVIĆ, n. dj. (2), 134.

⁹ Isti, Isto dj. i mj.; Kaptolski arhiv u Hvaru, VII.d, 1, 3 i 7. ÷ U Pitvama se već 1520. spominje Jurko Gargurić (Arhiv Centra /4/, Mali fondovi 224), pa razni Gargurići 1572. i 1574. (S. PLANČIĆ, *Inventar arhiva Hektorović*, III., Stari Grad 1984, 161 i 170) te 1594. i 1595. (Povijesni arhiv u Zadru, Arhiv Hvara, kut. 3, Istrum. Longo 7, 467r-v i Instrum. Bandomier 1). ÷ Možda je spomenuti Marin Gargurić istovjetan Marinu Zaninoviću p. Bartuča koji je kao "sada stanovnik sela Grablja" (*al p/rese/nte habitante nella Villa di Grabie*) 1627. kupio kuću u hvarskom Burku i dobio od don Andrije Bartučevića koze na ispašu uz određena podavanja (isti Arhiv Hvara, kut. 6, 623r-624 i 640r-v).

¹⁰ ŽAH, Matica krštenih II., 140. ÷ To je predak kasnije ugledne građanske obitelji Zaninović-Gargurić (Gargurić Zaninović ili samo Gargurić), koja se u 18. st. prema ženidbi piše Gargurić-Kasandrić, a od 19. st. samo Kasandrić (rodoslovlje prema ispisima iz matica u pisca).

¹¹ Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, XII., Il Catastico delli beni della Spl Coita di Liesena, 10v; ŽAH, Matica vjenčanih I., 39v. ÷ Prezime Zaninović dolazi od Zanin=Ivan. Oblik je iz dalmatinskog i šireg romaniteta, a dvojnost pisanja odatle što su Mlečani prvi glas izgovarali između "z" i "ž".

¹² M. ZANINOVIĆ, n. dj. (2), 136 i 139. ÷ Tomičići potječu od Nikole Zaninovića Jurjeva (1716.-1782.), koji je po majci Tomići (Tomazini) prozvan Tomičić (ŽAH, Matica krštenih III., 112v i grabaljske matice - njihov stari nadimak Tomičin(i) samo je unačica metronimičkog prezimena). ÷ Tudori su nekoć bili poseban rod u Malom Grablju, a postali su nadimak i napokon prezime ove grane Zaninovića valjda vjenčanjem Ivana Žaninovića p. Andrije i Magdalene Tudorović (=Tudor) p. Luke 1675. godine. Godine 1689. taj? Ivan "Tudor zva Zaninović" naveden je kao kum. Kasnije se često spominju kao "Zaninović ili Tudor" (ŽAH, Matica vjenčanih I., 75v; Matica krštenih II, 294 i 380v; Matica krštenih III, 37v, 38v i 114). ÷ Zoranići (kasnije se pišu i *Zaranić*) kao ogranak Zaninovića dobili su taj nadimak i kasnije prezime po svoj prilici također ženidbom: 1687. vjenčao se Ivan Jurjev Zaninović s Vicom Zoranić p. Jurja iz Zastrazišća (ŽAH, Matica vjenčanih I, 86. ÷ Usp. "Zaninović ili Zoranić", isto, Matica Krštenih III, 176v). ÷ U Grablju se u 1. pol. 19. st. prema ovdašnjim maticama priženjenjem doselilo još nekoliko obitelji, danas iseljenih ili izumrlih: Bošković iz Dola na Visu, Tonšić iz Vrbanja i Marić iz Vrisnika.

Sve do konca 19. st. popisi ne razdvajaju pučanstvo Veloga od onog Maloga Grablja. Godine 1673. bilo je ovdje 9 obitelji i 50 stanovnika; u 18. st. selo je imalo između 100 i 200, a u slijedećem 19. st. između 300 i 400 žitelja. Najveći je broj pučanstva Velo Grablje imalo 1890. godine - 513, a otad slijedi nezaustavljen sunovrat,¹³ pa je popis iz 1991. ovdje zatekao svega 43 stanovnika (u zbilji i manje), mahom najviše životne dobi. Rast su i opadanje pučanstva dakako povezani s gospodarstvenim izvorništim. Isprva pastiri, Grabljani već od 15. st. počinju krčenje uglavnom općinske zemlje, golem i divljenja dostojan trud kojemu su spomenik gotovo beskrajne, sada sve ruševnije gomile po njihovim poljima, na čemu je rad potrajao sve do našega vremena. Vinska kriza i bolest loze krajem 19. i prvih desetljeća 20. st. raselile su dobar dio stanovništva u prekomorske zemlje, što se nastavilo i između dvaju svjetskih ratova. U vrijeme komunističke Jugoslavije 1945. ÷ 1990. napokon je izvršena ne odveć nasilna, no tim uspješnija likvidacija seljaštva kao takmaca totalitarne vlasti (obezvredivanjem njihovih proizvoda i "industrijalizacijom"). Ovdašnje je posne krčevine 1950-ih godina zauzela unosnija lavanda, a lako su napuštane nakon konjunktura turizma 1960-ih. Tada se većina preostalog stanovništva preselila u obližnji Hvar, no zadržali su polja i kuće u selu, koje je tako barem povremeno nastanjeno i većim brojem žitelja.

Župa

Grablje se stoljećima, kao i obližnje Brusje, smatralo "predgrađem" (*suburbium*) grada Hvara, odnosno njegove kaptolske župe, pa su se ovdašnji stanovnici krštavali, vjenčavali i sahranjivali u Hvaru, kako pokazuju i hvarske matice, od kojih je ona krštenih od 1516. najstarija sačuvana u Hrvatskoj. Udaljenost od grada i povećanje pučanstva uzrokovali su potrebu za posebnim kapelanom, kog prvi put nalazimo spomenuta 1723, no to je bio član Kaptola. Grablje se i 1758. bilježi pod vrhovništvom hvarskog Kaptola, ali kapelana-dušobrižnika biraju župljani (glavari obitelji ÷ "*Capi di famiglia*"). Tako je bilo sve do uspostave francuske vlasti nad otokom, otkad je dušobrižnika imenovao Biskup, a potvrđivala državna vlast.

Godine 1761. dade Biskup dozvolu da se u grabaljskoj crkvi podigne krstionica, no zapisi o krštenju morali su se i dalje slati natpopu u Hvar, kojemu području Grablje pripada. Godine 1777. upućuju ovdašnji seljani molbu Biskupu i Kaptolu da im dozvole ukopavanje u mjestu, što je i prihvaćeno uz simboličko podavanje voštanica Kaptolu kao pravovlasniku.

¹³ N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, Popis stanovnika otoka Hvara iz 1673. godine, *Čakavska rič* 1, Split 1991, 32; J. KOVAČIĆ, n.dj. (7), 82. ÷ U Grablju je 1819. bilo 57 kuća i ukupno 333 stanovnika (od toga 180 ženskih), 22 mula, 24 magarca, 200 ovaca i koza te 2 brođa; 1825. 56 kućanstava i 351 žitelj (190 ženskih), 1 konj, 22 magarca, 26 mula, 105 ovaca, 52 koze, 2 svinje i 2 borda; 1844. bilo je 56 obitelji u 67 kuća, 407 stanovnika (210 ženskih), 34 mula, 25 magaraca, 100 koza, 140 ovaca, 11 svinja i 1 brodić. - Arhiv Centra (4), Arhiv općine Hvar, LX, 9/1820; LXV, 481 i 16/1844.

Stvarnu samostalnost Grablja u odnosu na Hvar iskazuju i *matične knjige*, od kojih je ona krštenih započeta 1777, umrlih 1779. a vjenčanih 1791. godine. Krizmanici se ovdje bilježe od 1803, a najstariji je anagraf ("Stanje duša") iz 1819. godine.

U preustroju župa koji je provela austrijska vlast Grablje je 1849. postalo kapelanijom novoproglašene župe Brusje, no nakon prosvjeda pučanstva državnom je odlukom iz 1853. opet vraćeno u raniji status, naime "izložene kapelanije" natpopske župe u Hvaru. U formalnom je pogledu to potrajalo sve do 1970, kad i juridički postaje zasebnom župom.¹⁴

Crkve

Župna crva sv. Kuzme i Damjana po prvi se put spominje 1607. godine u jednom kupoprodajnom ugovoru.¹⁵ Bila je to malena crkvice koja je 1645. imala jedini preuzak oltar s malom palom svetaca-naslovnika i bila u lošem stanju. Godine 1705. proširivala se doprinosima vjernika, a 1754. sporili su se prokurator Sv. Kuzme sa starogradskim zidarem Vickom Škarpom koji je gradio tu crkvu, no ne spominje se kada. Povećavala se svakakko u više navrata, a podaci o tome u shematizmima nisu uvijek pouzdani. Godine 1775. opet se počela povećavati, pa kako je zbog toga povećanja s prednje strane bila raskrivena, Biskup je poticao na dovršenje. Dovršetak je gradnje 1783. g. bio obilježen posebnom spomen-pločom.

U obliku u kom je tada bila dovršena crkva je stajala 103 godine. Bila je na mjestu sadašnje, i crta je pročelja istovjetna, samo je stara bila malo više prema istoku (obje položene otprilike u smjeru sjeveroistok-jugozapad). I sakristija je također bila zapadno uz velu kapelu. Stara je crkva bila veličine 25 x 20 nogu (o. 8 x 7 m) u lađi a 20 x 13 nogu (o. 7 x 4 m) u kapeli-apsidi (vjerojatno nutarnje mjere).¹⁶ Ta je malena crkva postala već u 1. polovici 19. st. pretijesnom za pučanstvo koje je bivalo sve brojnijim, pa su već tada poduzeti koraci za njezino proširenje, odnosno gradnju nove.¹⁷ Nova je crkva na mjestu

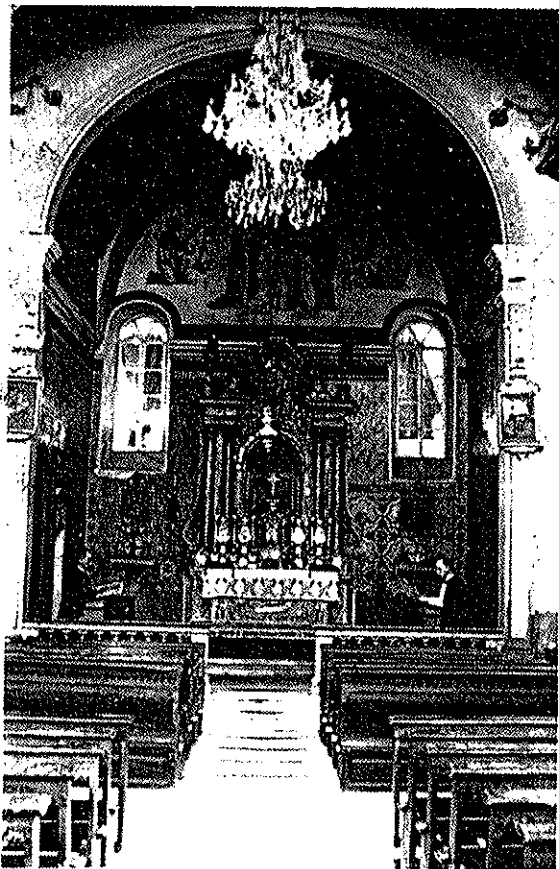
¹⁴ BAH, *Condulmer Visitatione*, 27; br. 649/1891 i Bečić ...*Visitationes*, 151; M. ZANINOVIĆ, n.dj. (2), 137-138; BAH, br.535/1852 i 690/1853; Arhiv Centra (4), Mali fondovi 42; *Šematizam hvarske biskupije*, Hvar 1976 (šapirografirano), 59.

¹⁵ ...in d.^a*Villa/Grabiel nel luoco detto...Ripischie...app(ress)o S.Cosmo, et Damiano* ÷ Arhiv Hvara (9), kut.5, *Instrument.*, 557v.

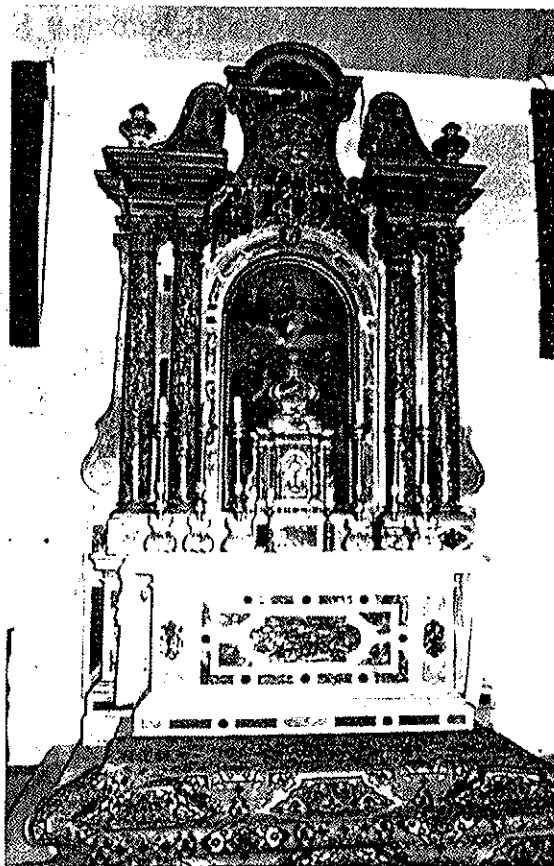
¹⁶ BAH, *Milani Visitationes*, 104 (pisarevom pogreškom smještena - u Brusje!) i *De Aspertis Visitatione*, 616; S. PLANČIĆ, n.dj. (9), II., Stari Grad 1982, 82-83; BAH, *Riboli Visitationes*, 445-446; M. ZANINOVIĆ, n.dj. (2), 139-140 (donosi tekst latinskog natpisa, koji se do novijeg nestanka čuvao u jednom crkvenom podrumu); BAH, Grablje. ÷ Godine 1846. načini na crkvi sat ("dobnik") talijanski urar Antonio Solari iz Pesaris-a, okrug Rigolato, pokrajina Friuli, zajedno sa sinom Giovannijem, za 190 fiorina isplaćenih u obrocima, a bio je namiren od seljana istom 1852. (ŽAGr, *Isprave o popravku i povećanju župske crkve li/ nabavi dobnika*).

¹⁷ BAH, br. 244/1839 i *Bordini Visitationes*, 103.

stare međutim sagrađena istom potkraj toga stoljeća, kada je selo gospodarski ojačalo.

V. Grablje: Župna crkva - pogled na svetište 1930-tih godina (fototeka CZKBOH, poklon prof. L. Perinića)

V. Grablje: Glavni oltar u župnoj crkvi (snim. Z. Fističić 1995.)

O gradnji nove grabaljske crkve znamo gotovo sve, jer je našla predana ljetopisca u Ivanu Zoraniću (Zaraniću) Antunovu (1863. - 1919.). Njegov *"Ljetopis znamenitih događaja što su se u Grablju sbili i njegovoj okolini"* (1872.-1886.)¹⁸ bilježi gotovo iz dana u dan radove na njezinom podizanju. Godine 1884. je za gradnju podignuta vapnenica, a 1885. nacrt za novogradnju načini ing. Marko Nonveiller iz Splita. Iste su godine glavari seoskih obitelji vijećali o mjestu novogradnje: dok je manjina htjela novi položaj - Petrara (Petrôla) na sjeveru sela, ili "buri u rilo" kako duhovito i zlobno opaža kroničar - većina je ipak zaključila da bude gdje i stara. Ujedno je zaključeno i to da se u svrhu izgradnje nove, veće crkve poruše i tri kuće u neposrednoj blizini stare (prema najstarijem katastarskom snimku Grablja iz oko 1834. u Arhivu mapâ

¹⁸ Izvornik u baštini, fotokopija u Arhivu Centra (4), Mali fondovi 310. Usp. I. TOMIČIĆ, *Kronika Velog Grablja, Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine Hvar* 129/1981, 12-13.

Istre i Dalmacije u Splitu jedna se nalazila na mjestu današnje vele kapele-svetišta, a druge dvije gdje je sada sakristija). Crkvinarstvo je po dogovoru vlasnicima u zamjenu sagradilo druge kuće jednake veličine na drugim mjestima. Pred Božić počеше vaditi kamen u Kruščici meštari Antun Zoranić iz Grablja i Petar Regović iz Vrbanja.

Osvanu 1886. godina, "*Sveta i Napredna*", kako je zove ljetopisac. U veljači su kamenari iz Selaca na Braču počeli obrađivati kamen u Kruščici pod vodstvom Nikole M. Štambuka, "*zauzetnika crkvogradbe*" (poduzetnika gradnje nove crkve); početkom svibnja započe "*crkvorazval*", a 27.V. bio je svečani "*kutoblagoslov*" kamena-temeljca. Uza nj je pored spomen-povelje (kojoj je prijepis trenutno u sakristiji) bilo položeno i 10 fiorina te 10 cvjetova buhača.¹⁹ U lipnju se meštar Vicko Štambuk pogodio za finu obradu pročelnog kamena iz Mikićevice, koji su Grabljani prenijeli na "ramenima" iz Milne. Početkom kolovoza na pročelje je postavljen spomen-natpis:

BOGOLJUPSTVO
I
SLOGA
GRABALJSKOG PUKA
1886.

Sredinom kolovoza presvođena je kapela (i stara je crkva imala presvođeno svetište), no svod se koncem istoga mjeseca sam srušio, pa je do kraja listopada majstor Kvirin (Guerin) Cetto (Levico u Tirolu, 1860. - Hvar, 1943.) načinio novi koji ostade "kao da je naran". Do sredine studenoga meštar Antun Palarić iz "Vale"²⁰ i Antun Vranjican pokrili su crkvu, a koncem toga mjeseca postavi drvenariju Angelo Bevilacqua iz Makarske, nastanjen u Jelsi. Crkva je blagoslovljena i u njoj slavljena prva misa 12. prosinca 1886.

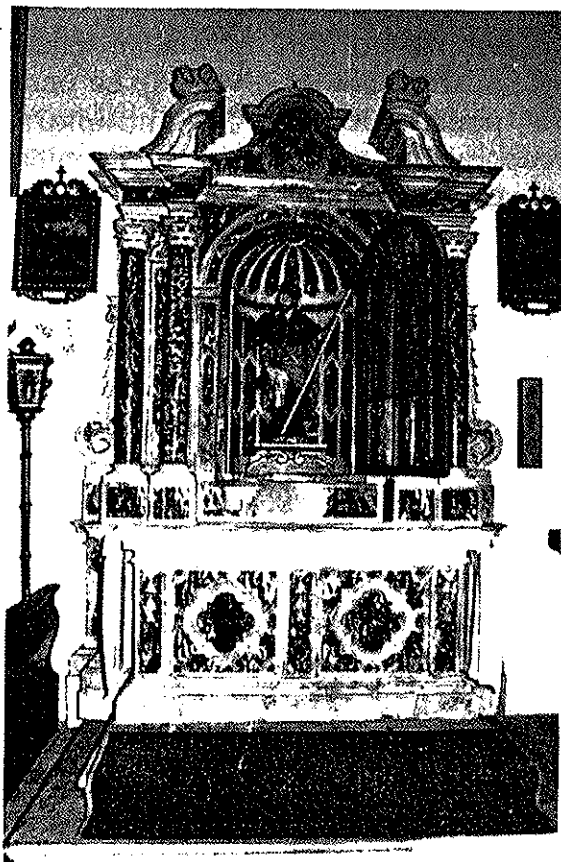
Zvonik je (prema trebovniku Šime Marchija) dovršen u jesen 1888. a crkvu je posvetio hvarski biskup fra Fulgencije Carev 12. listopada 1890. (natpis u predvorju). Sagrađena je uz ukupan trošak od 36345 fiorina, od čega je Crkvinarstvo dalo svega 700, a ostalo narod, najviše prihodima od buhača, no vrlo mnogo i u nadnicama (svaki je dan prosječno radilo 30 mještana, a katkad - npr. na postavljanju pilastara glavnoga ulaza - i više od stotine). Nova je crkva veličine 18,60 x 10 m u lađi a 6,60 x 5,80 m u svetištu, dok je do vrha zvonika visoka 23,10 m.²¹

¹⁹ "... i ovi buhač staviše za spomen jer da nije bilo ove trave nebi se bilo moglo po drugih proizvodih nikako ugraditi crkvu" - nav. ljetopisac (18). Isti kroničar bilježi za god. 1875.: "postao je buhač najveći proizvod u trgovini i najprvi proizvod gospodarskog imanja u Grablju". Druga velika konjunktura ove industrijske biljke bila je po propasti loze iza 1. svjetskog rata. Na jednom je grabaljskom dimnjaku napisan oduševljen poklik: "Živio buhač!".

²⁰ Mala uvala Muli zapadno uz Konopljkovu, grabaljsko područje gdje su nekad boravili Palarići iz Brusja (na posjedu Bučić). Kasnije su se iselili u Stari Grad (sada vl. Zaninović).

²¹ BAH, br. 954/1888 i 51/1889 te Grablje, *Stato Patrimoniale* ... 1890; ŽAGr, *Inventar* ... 1900.

Od namještaja treba naglasiti tri mramorna oltara, sačuvana iz stare crkve i sada nesrazmjerno malena u za njih prevelikom i previsokom crkvenom prostoru. Na glavnom je žrtveniku sv.

V. Grablje: Župna crkva - oltar sv. Roka

Kuzme i Damjana najstarije svetohranište, blagoslovljeno 1763. godine. Sam je oltar sagradio poznati altarist (Petar) Pavao Bruttapelle (Bertapelle) iz Vrboske u dva maha: donji dio (menzu, stipes) 1782/83., a gornji dio 1783/84. godine. Prvu poznatu palu toga žrtvenika naslikao je 1816. toskanski slikar Bortolo Baldini za 200 libara, no očito slabo, jer se slijedećih godina do 1842. govori da je "nema", odnosno da je treba promijeniti. Godine 1845. na oltaru je pala sa sadašnjim likovima, nastala dakle između 1842. i 1845. godine. Prigušen kolorit, umrtvljeni likovi i mnoge pojedinosti izvedbe ne ostavljaju sumnje da joj je slikar Vicko (Vicenzo) Poiret (Trst, o. 1813. - Turin, 1868.), slab talijanski umjetnik francuskog potekla koji je u to vrijeme djelovao u Dalmaciji, a u obližnjem Brusju načinio 1842. oltarnu sliku Gospe Karmelske. U gornjem su, nešto kvalitetnijem dijelu grabaljske pale Gospa s Djetićem, sv.

Josip s procvalim štapom i sv. Atanazije s mitrom istočne Crkve na glavi, a u donjem naslovnici Kuzma i Damjan.²² Za palu je šteta da, barem zbog svoje kulturno-povijesne vrijednosti, dosad nije obnovljena.

Istočni se bočni žrtvenik sv. Roka po prvi put spominje 1761. g., a 1769. - 1770. radio je na njemu starogradski majstor Kuzma Bučić, postavljajući stakleni zapor na svečevu nišu i bojeći taj udubak te strop oltara. I drveni je svečev kip otprilike iz tog vremena. Sadašnji je mramorni žrtvenik ugovoren s protom Pavlom Bruttapelleom 1796., a bi postavljen u kolovozu 1800. (110 cekina). Godine 1801.-1802. starogradski je majstor Matij Vranjican-Papica

²² M. ZANINOVIĆ, n.dj. (2), 137; J. KOVAČIĆ, Andrija Bruttapelle i njegova radionica, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 31, Split 1991, 351 i 353; Računska knjiga (1816.-1906.) u ŽAGr, 4; BAH, Skakoc I.^a Visitatio, 331; Skakoc III. Visitatio, carta volante; Skakoc IV.^a Visitat., 36; Bordini Visitaciones, 101; ŽAGr, Stato ... della... Parrochiale... 1845. i Inventar ... 1900; J. KOVAČIĆ, Župa Brusje na Hvaru, *Služba Božja 2/XXXV*, Makarska 1995, 138.

načinio nov zapor sa staklima (*Cristallo*), a oltar je (kao i nasuprotni Gospe od Ruzarija) blagoslovio biskup Galli 2. V. 1803.²³

Zapadni je bočni *oltar Gospe od Ruzarija* nastao 1782. g., kad su seljani dobili dozvolu od Biskupa da dotadašnji glavni žrtvenik od drva, koji se onda

V. Grablje: Župna crkva - kip Gospe od Ruzarija

bio počeo podizati od mramora, preuporabe za nov oltar Presv. Krunice. Ugovorom iz listopada 1793. obvezao se proto Jerolim Salvadori načiniti udubak te kutiju od ariševine za Gospin kip (*statua della B.V. del Rosario*) s ostakljenim vratnicama i pozlatom, za 26 cekina. Godine 1800. govori se o podignuću sadašnjeg mramornog oltara, kom je na predeli uklesana 1802. godina. Kako je gotovo istog oblika kao i spomenuti nasuprotni sv. Roka te iz istoga vremena, ne dvojimo da je i njega načinio vrbovački altarist (Petar) Pavao Bruttapelle (Bertapelle). Rustičan drveni kip u oltaru bio je i 1817. odjeven u lijepu odjeću, raskošno - "u odnosu na siromaštvo mjesta" - okićenu zlatnim i srebrenim uresom. Stolicu za kip načinio je 1880. hvarski drvodjelac (Jakov) Bibić, a iste godine obložio posrebrenim i pozlaćenim bakrom, u jednako rustičnoj izvedbi, mletački srebrenar Antun Cristofoli, nastanjen na Hvaru.²⁴

²³ BAH, *Bečić ... Visitationes*, 150; Povijesni arhiv u Zadru, Fond bratovštinskih knjiga, 14; Scuola di San Rocco di Grabje ..., 1v, 2v, 47v-48, 52v, 57-58v, 60v, 68v; J. KOVAČIĆ, n.dj. (22), 351; BAH, *Galli ... Visitat.*, 320.

²⁴ BAH, *Extraor. II Riboli*, 185; ŽAGr (izvorni ugovor); Scuola di San Rocco (bilj. 23), 56v; J. KOVAČIĆ, n.dj. (22), 351, bilj. 24; BAH, *Zudenigo ... Visitat.*, XXXIII. Popis Gospine zlatnine iz 1859. je u ŽAGr, *Inventario...del Santissimo sacramento di Grabje* (zlatnina je u 2. svj. ratu bila zakopana brigom svih mještana, a izlaže se na kipu o blagdanu. Ni ona, kao ni druge zbirke crkvenog zlata na otoku, nije znanstveno popisana ni proučena). Vidi i Ljetopis (bilj. 18), 2 i Inventar ... 1900 (bilj. 21). Starija je Gospina odjeća bila načinjena u Milanu te poklonjena od grabaljskih pomoraca i drugih pobožnika 1889. (BAH, *Grablje, Stato Patrimoniale...1900*), a sadašnja je po izvezenom zapisu dar iseljenika Ivana Zaninovića-Marulina iz Kalifornije 1948. g. ÷ U dnu istočne strane lađe uz svetište je noviji oltar s dva stupa od plavičasta mramora, a u njemu kipovi sv. Kuzme i Damjana, darovani, po zapisu na podnožju, od iseljenika u Kaliforniji Marka Zaninovića-Gornjeg p. Ivana 1936. godine.

U novoj je crkvi hvarski drvodjelac Antun Marchi (tvorac i novih loža hvarskog kazališta iz približno istog vremena) načinio pjevalište (koje je imala i stara crkva), propovjedaonicu, pokrov krstionice te drveno predvorje ("busolu"), sa svojim pomoćnikom Filipom Ubaldom.²⁵

Grabaljska se župnica ističe među crkvama ne samo na otoku nego i u hvarskoj biskupiji po tome što je urešena freskama. U novoj ih je crkvi načinio isprva samo na svodu svetišta slikar Ferko Ludwig, a prikazivale su sv. Josipa, sv. Petra, sv. Pavla i sv. Jerolima. Između dva svjetska rata bile su prebojene i zamijenjene slikama u ulju (četiri evanđelista i Krunjenje Gospino), navodno radom Milana Dečaka (Zagreb, 1883.-1968.), no kako su se ljuštile, premazane su za obnove 1986.²⁶ Sačuvane su međutim velike kompozicije u gornjim dijelovima istočnog i zapadnog zida crkvenog broda, a prikazivale bi (zajedno sa spomenutim Krunjenjem Marijinim u kapeli) sedam Gospinih radosti: Navještenje, Pohodjenje, Kristovo rođenje, Pohod mudraca, dvanaestgodišnjeg Isusa u Hramu te Uskrsloga u susretu s Majkom. Između njih su medaljoni s likovima sv. Alojzija, sv. Ane s Gospom?, sv. Spiridiona, sv. Nikole, sv. Lucije i sv. Jerolima. Na stropu je velika freska Gospina ukazanja u Lourdesu, zatim likovi dječaka Isusa s Presv. Srcem?, sv. Petra i Pavla te sv. Ćirila i Metoda, a uz luk svetišta su i dva anđela s kadionicama. Freske su (barem na bočnim zidovima, jer neke na stropu odaju drugu ruku) djelo češkog akademskog slikara Josefa Hübscha (Karlin kod Praga, 1861. ili 1862. - Prag, 1933.), učenika između ostalih i poznatog Čermáka, koji se u cjelini posvetio sakralnoj umjetnosti te dekorirao mnoge crkve u Češkoj i drugdje po ondašnjoj Carevini, u Njemačkoj, itd., a bavio se i konzervatorstvom te publicistikom. Od njegovih djela na području današnje Hrvatske zasad nam je poznat samo ovaj ciklus u Grablju, koji je sa svojim pomoćnicima naslikao 1913. - 1914. godine. Nastale u maniri gdje se korektan i hladan akademizam pomalo miješa s tada pomodnom secesijom, ove freske svakako zaslužuju veću pozornost, uz ostalo i kao svjedočanstvo hrvatsko-čeških kulturnih veza pred Prvi svjetski rat.²⁷

Iz stare su crkve u novoj još i kamena krstionica sa zanimljivo klesanim križem te gornji dio kropionice. Od crkvene *srebrenine* valja uz onu iz baroknog razdoblja spomenuti kalež (uz nebnicu), dar cara Frane Josipa nakon njegova

²⁵ Posvetba grabaljske župne crkve dne 12. listopada 1890. (spomen-knjiga u ŽAGr) te grada o hvarskom kazalištu u pisca. ÷ Spomen zaslužuju i kipovi za jaslice, tirolski rad signiran i datiran I.R. 1903. Vjerojatno je riječ o Josefu Rifesseru, koji je iste godine načinio i kip Gospe Karmelske u obližnjem Brusju (J. KOVAČIĆ, n.dj. (22), 139).

²⁶ Kao bilj. 25; Inventar...1900. u ŽAGr te mjesna predaja. *Šematizam hvarske biskupije*, Hvar 1976 (šapirografirano), 38 spominje pak nekog slikara Baću (!?).

²⁷ BAH, br. 1988/1913 (Protokol) i 748/1/1914 (nudi Biskupu da oslika Katedralu!); ŽAGr, završni račun od 30.X.1914. na 2680 kruna. ÷ O slikaru v.: Ottuv slovník naučný, XXVIII., Praha 1909, 605; Český slovník bohovedny, Praha 1930, 106; Nový slovník československých vytoarných umelcu, I., Praha 1947, 385. Na literaturi velika hvala gosp. Jakovu Dulčiću, Hvaraninu sada nastanjenu u Brnu.

posjeta Dalmaciji 1875., te 6 svijećnjaka od alpaka-srebra, dar cara Ferdinanda.²⁸ Misno zvonce u crkvi rijedak je renesansni? rad s istrošenim medaljonima ljudskih likova i natpisom: DA/ GLORIAN (!)/ DEO = *Daj slavu Bogu!* (Iv 9,24). Stara je crkva inače nad pročeljem imala zvonik-preslicu nalik onoj u Malom Grablju, samo nešto veću. Veliko zvono iz 1778. i malo iz 1712. odnijela je u 1. svjetskom ratu Austrija u vojne svrhe, a od starijih je sačuvano samo bivše srednje iz 1828, djelo mletačkog zvonoljevača Canziana. Ostala su 4 zvona iz 1928., a poklonili su ih Juraj Zaninović p. Vicka (ljevaonica de Poli/ Vittorio Veneto) i braća Zaninović p. Marina po jedno, te dva bratovština Presvetog.²⁹

Grabaljska je crkva obnovljena nastojanjem župnika Pavišića i doprinosom Grabljana iz mjesta (manje iz inozemstva) o svečanoj proslavi 100. obljetnice gradnje 1986. g.

Crkva sv. Vida: jer najstariji dokument sa spomenom ove crkve (1205.g.) nije izvoran, već je mnogo kasnija krivotvorina, prvi pouzdan zapis o njoj ide u 2. polovicu 14. st., najvjerojatnije u 1380. godinu, gdje se naziva "sv. Vidom iznad Maslinice", budući da Grablja još nije ni bilo, a opis je položaja točan ako se gleda iz Staroga Grada, ranijeg središta otoka. Godine 1420. ostavlja u svojoj oporuci vlastelin Antonij Gazarović (*Gazzaris*) "crkvi sv. Vida na Maslinici" zemlje na Motokitu i drugdje te novaca za popravak, prema zavjetu svoje p. žene Cvite. Dne 8.1.1475. crkvicu je posvetio biskup Blaž iz Brescie (*Blasius Brixienensis*), upravitelj splitske nadbiskupije. Iste godine umro je njezin prvi poznati rektor, hvarski kanonik - primicerij Antun Gazarović, pa su Gazzarijevi kao pravovlasnici (bit će od obdarenja crkve 1420.) početkom slijedeće 1476. g. izabrali za novog nadarbenika klerika Dujma Paladinića p. Antuna. Godine 1519. rektor je kanonik Mihovil Dujmičić.³⁰

Kasniji svećenici - upravitelji (rektori) crkve i uživatelji njezinog nadarja:

? - 1591. hvarski kanonik - natpop Nikola Gazarović

1591. - 1626. Nikola Barbić (Barbis)

²⁸ Popis pokretnih spomenika velograbaljske crkve konzervatora D. Domančića iz ranijeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Splitu od 9.XI.1972.; BAH, Grablje, Stato Patrimoniale ... 1882; Isto, 1890 te ŽAGr, Inventar ... 1900.

²⁹ Ljetopis (18) i Stato Patrimoniale ... 1882 (28). Podaci o sadašnjim (ovim i drugim) grabaljskim zvonima su od Ivica Tomičića. Zvona su župne crkve elektrificirana 1989.

³⁰ J. KOVAČIĆ, n.dj. (7), 10 i 108-112 (usuprot v. I. KASANDRIĆ, *Povijesne rasprave*, Hvar 1991, 67-73. Potpisani ima u rukopisu raspravu kojom se osnažuju dokazi o neizvornosti isprave iz "1205.", tiskane u *Codex diplomaticus* III., 53); *Statuta* (3), 337; Kodeks Botteri u Dominikanskom arhivu u Starom Gradu, I., 3; N. DUBOKOVIĆ NADALINI, *Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara*, *Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958, 67; M. ZANINOVIĆ, n.dj. (2), 132 (misli da ispravna godina mora biti 1481., ali 1476-oj odgovara navedena 9. indikcija, a i izboru se novog rektora moralo pristupiti odmah po smrti ili odreknuću prethodnoga); S. PLANČIĆ, n.dj. (9), 192.

1626. - 1627. Marko Vitasović
 1627. - prije 1637. Ivan Zmajković
 1659. - 1662. Nikola Radošević (Radossio)
 1662. - 1679. kanonik Budimir Lupi (Lupo)
 poslije 1679. - 1704. kanonik-natpop Marin Gazarović
 1727. - 1736. kanonik Marin Lupi
 1745. - 1785. Vicko Bervaldi iz Staroga Grada
 1786. - 1812. kanonik-arhiđakon Jakov Foretić

Po Foretićevoj je smrti francuska vlast podržavala to nadarje, a zadržala ga je i Austrija, iako su seljani uporno u više navrata tražili da se pripoji posjedu njihove siromašne dužobrižne crkve. Umjesto toga je Uprava državnih dobara nadarbinske zemlje (velik broj čestica u blizini sela) prodala ovdašnjim težacima 1889. i 1893. godine.³¹

Crkvice je nakon podržavljenja bila nekoliko puta oštećena od groma te zapuštena, na veliku žalost Grabljana koji su sv. Vida smatrali suzaštitnikom sela. Dapače se u dopisu iz 1872. ističe da ovdašnja pobožnost prema ovom svecu i njegovoj crkvi poprima oblik "*pobožnog praznovjerja*": čvrsto su vjerovali da polja više ne donose ploda otkad je ta bogomolja bila zapuštena, te je mjesno crkvinarstvo moralo uzimati nadarbinske zemlje u zakup. Grabljani su sv. Vida napokon obnovili o svom trošku, a obnovljenu crkvicu i novu oltarnu palu (dar mjesnih pomoraca) blagoslovio je dušobrižnik Novak na svečev blagdan 15. lipnja 1874. godine. Dotle je bila "*bez zatvora i zvona da je mogla i živina u nju uljesti*"³² (današnje je zvono dar Ivana Zaninovića-Gornjeg p. Ivana iz 1928). Obnovom je crkva "*via facti*" postala vlasništvom sela još i prije kupnje njezinih zemalja.

Pročelje je crkvice malo pomaknuto prema jugozapadu (odmak je od crte istok-zapad oko 17°) i gleda na najljepši vidik: kanal pred gradom Hvarom sa Školjima. Nad crkvenim je ulazom polukružan, neznatno ušiljen slijepi luk od nejednakih isječaka, a sa strane je po četvrtast prozorčić. Prividna je nepravilnost tlocrta crkve vidljiva i golim okom, a i polukružna je apsida nesumjerno postavljena na začelju. Čini se da je kut otklona konstantan (oko 4°?), za koliko je otklonjen i oltar u smjeru sjeverozapada (= veličina kuta otklona mjesnog od zemljopisnog istoka?). Duljina je crkve izvedena dvostrukim prenošenjem

³¹ Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, *Cose Ecclesiastiche I. i II*; BAH, Benef. ... Sv. Vida-Grablje, Grablje (Sv. Vid) i biskupske vizitacije; Arhiv Hvara (9), kut. 25; BAH, br.355/1839; Skakoc I.^a Visitatio, 293 i 295; br. 395 i 515/1845; Bordini Visitaciones, 412 i 415; br. 155/1868, 442/1871, 584 i 631/1889 i 455/1891"; Grablje, Beneficiji te Povijesni arhiv u Splitu, NS XXIX. (V. Bučić), 4,1202.

³² BAH, Skakoc II. Vizitacija, 331 i 333; Isto, IV.^a Visitatio, 30; br. 483/1872 i 144/1874 (vikarijalni protokol); ŽAGr, Kažalo koristi i tratnjah učinjenih za Crkvicu S^{to}gVida; Ljetopis (bilj. 18 - kazuje da se za crkvu govorilo "da je od Grkah sagrađena bila". "Grčko" je u starijim pučkim predajama "šifra" za starinu).

dijagonale kvadrata širine na osnovicu (odnos 1 : $\sqrt{3}$) a modul otprilike odgovara širini zidova (60-ak cm = 2 stope). Crkva je presvođena polukružnim svodom uz odgovarajuću polukalotu apside i pokrivena kamenim pločama.

Iako neke od nabrojanih odlika pripadaju predromaničkom graditeljstvu, one su se u nas ipak nasljedovale i u kasnijim stoljećima, a pročelje i prvi spomen ukazivali bi na to da grabaljski sv. Vid nije stariji od 13. ili 14. stoljeća.

Lijevo od ulaza iznutra je majušna kropionica, s kružnim utorom gdje je po sredini križ raširenih završetaka, a ukolo natpis:

MA

AVE + RIA

ASP(er) GES

= *Zdravo, Marijo. "Asperges"*. ÷ Potonja je riječ uzeta iz Knjige psalama (51/50, 9 - "*Poškropi me hisopom da se očistim ...*"), što je postalo obrednom formulom; kasnije "*Asperges*" znači naprosto škropilo ili kropionicu. Natpis na ovoj kropionici, za koju prema njegovu sadržaju nije posve sigurno da je izvorno pripadala sv. Vidu, ide svakako među najstarije sačuvane srednjovjekovne hvarske tekstove na kamenu.³³ ÷ U crkvi se inače kroz noviju žbuku nazire stara? linearna dekoracija, dok je na apside vjerojatno naknadno zazidan prozor. ÷ Štovanje pak sv. Vida može se povezati i ovdje na Hvaru kao i drugdje u hrvatskim zemljama sa sveslavenskim Svetovidom; da je bio božanstvo plodnosti svjedoče navedena mjesna vjerovanja iz 19. st., a kao zaštitnik stoke (što mu je ovdje vjerojatno bila prvotna uloga) potvrđen je u Poljicima u 18. stoljeću.³⁴ Napokon ga kao drevnog vrhovnog boga označuju stihovi stare grabaljske molitve:

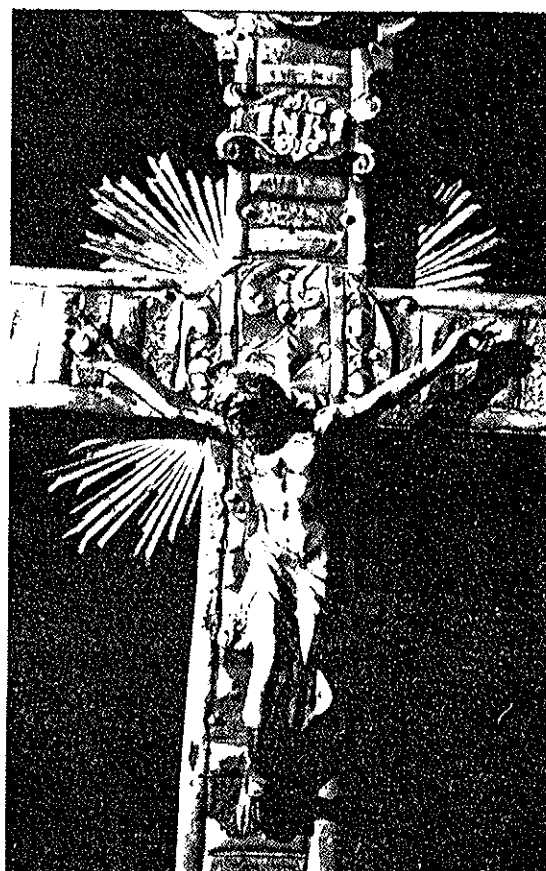
Sveti Vide, dâj da vide
Oči naše svitlost Vâšu -
Da spôsimo dušu našu!

³³ Trinaest slova (MA je spojeno, "*litterae implexae*") možda označuje 12 apostola s Marijom okupljenih oko Krista (=središnji križ; sugestija je posredno od ing. I. Štambuka, koji je 1986. izvršio arhitektonski snimak ove crkve). Dolje desno kraćenje za P(er) ima oblik ključa i križa sv. Petra (usp. M. GUARDUCCI, *Pietro in Vaticano*, Roma 1984, 70-71) te možda označuje čelnog apostola. ÷ Mišljenje da je grabaljski Sv. Vid iz 11. st. (N. PETRIĆ, *Crkve od 5. do 13. stoljeća na području grada Hvara, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32 (Priatelj zbornik I), Split 1992, 187) smatram neuvjerljivim: nema nikakve potvrde da su crkvi mijenjani pročelni prozori, a slijepa luneta ulaza javlja se i na mnogo kasnijim sakralnim i profanim gradnjama.

³⁴ M. PEJAKOVIĆ, *Starohrvatska sakralna arhitektura*, Zagreb 1982, 252-256 i 267sl; N. NODILO, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split 1981, 25 sl, 33 i 647; I. LUKŠIĆ, O kultu sv. Vida, *Vjesnik Povijesnog arhiva Rijeka XXXV-XXXVII/1994*, 133-144; A. FORTIS, *Viaggio in Dalmazia*, II., Venezia MDCCLXXIV., 94; J. KOVAČIĆ, n.dj. (7), 10.

V. Grablje: Crkva sv. Vida
(snim. Z. Fistonoć 1995.)

V. Grablje: Ophodno raspelo
(snim. Z. Fistonoć 1995.)

Po crkvi *sv. Antuna Padovanskoga* uvala se Konopljikova (na sjevernoj strani otoka i ranija grabaljska luka) danas obično naziva Vala sv. Antonija ili samo Vala. Zbog blizine Staroga Grada, nekadašnjeg središta otoka, bijaše u vlasnosti posebnika već u drugoj polovici 14. st., a počevši od 1489. u posjedu je vlasteoskoga roda Vitaljević, koji se kasnije redovito pisahu romanizirano Vidali. Crkva i nadarje "*slavnoga sv. Ante Padovanskog*" u uvali utemeljeni su 4. ožujka 1676., kad je Biskup prihvatio molbu kanonika Ivana te Ivana Krstitelja braće Vidali za njihovo podignuće, a htjeli su tu naseliti i stalne stanovnike na svom posjedu. Crkvice je uglavnom bila gotova do 1685., kad Ivan Krst. Vidali određuje u oporuci da joj dovrše pločnik koji je već bio naručio. Pravovlasništvo nad crkvicom i njezinim nadarjem (11 zemalja u starogradskom polju te neke kuće i vrtovi na Visu prešlo je početkom 19. st. na obitelj Kačić-Dimitri (-Mitrović) kao baštinike Vidali, a svećenici - nadarbenici su prema vizitacijama i drugim spisima u BAH bili:

- o. 1700. - o. 1711. Antun Vidali p. Ivana Krst.
- o. 1724. - o. 1738. Šimun Jakša, kasnije opat Sv. Nikole u Komiži
- o. 1760. - o. 1792. Antun Vidali ml.
- 1792. - 1823. Vicko Kačić-Dimitri

1825. - 1888. Ivan Kačić-Dimitri, kasnije hvarski kanonik

1897. - 1906. Ivan Luxio iz Hvara

1906. - 1908. Dinko Karković iz Hara

1913. - 1929. Niko Sarjanović iz Jelse, biskupski kancelar u Hvaru.

Po smrti posljednjeg rektora nadarje je nestalo agrarnom reformom, a crkvice je činjenično pripala Grablju na čijem se području nalazi, iako se ranije smatrala starogradskom i spominjala u vizitacijama Staroga Grada, gdje su joj živjeli pravovlasnici.³⁵

Podignuta je na boku uvale malo podalje od mora i pročeljem je okrenuta prema jugu, tj. prema nekoć intenzivno obrađenim, a danas već dugo zapuštenim pristrancima Konopljkove (Vale), sada zaraslim u šumu i makiju. Nema apside, a na pročelju su vrata ravnoga, barokno profiliranog nadvratnika te poveći četvrtast prozor sa svake strane ulaza sa sličnim natprozornikom. Takva pročelna shema preuzeta još iz romanike (Usp. sv. Vid) odgovarala bi vremenu iz o. 1700. g., iako je crkvice u više navrata (posebno početkom 20. st.) bila vidljivo popravljana pa su možda sadašnji okviri otvora iz novijeg vremena. U ponutrici je oltar od drva obojena u imitaciji mramora, a obnovio ga je i načinio nov antependij starogradski drvodjelac Antun Vranjican-Papica za popravka crkvice 1824. - 1826. g. Na žrtveniku je drven polikromiran kip naslovnika (18. st.?), a na preslici je zvonika sada zvono splitskog ljevača Jakova Cukrova iz 1928. g.

Nedaleko od obale i blizu crkve ruševina je impozantnih razmjera, koju Grabljani zovu "Kula". Ima profiliran umivaonik, konzole za grede, krušnu peć i ulazni svod, a sa stražnje je strane bila šetnica. U najstarijem je austrijskom zemljišniku iz 1830-ih godina zgrada (č.zgr. 267 k.o. Grablje) s crkvicom uknjižena na obitelj Kačić-Dimitri, te stoga nema sumnje da je riječ o ladanjskoj kući Vidali, prvospomenutoj 1698. g.³⁶ Ruševinu je 1994. počeo obnavljati novi vlasnik B. Račić iz Vrbanja, pod stručnim vodstvom R. Buzančića iz splitske Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine.

Prvotnu crkvicu sv. *Ante Padovanskoga* u selu na položaju *Dubačac* dao je sagraditi dušobrižnik don Andrija Pavičić (1819. - 1839.), svakako prije o.

³⁵ Statuta (3), 335; Arhiv Centra (4), Arhiv Kasandrić, 71, 2 (katastik Vidali iz 18. st.), 25 sl; Dominikanski arhiv u Starom Gradu, Kodeks Botteri I., 39-43v (usp. M. ZANINOVIĆ, n.dj. 12/, 125, bilj. 3); Nav. Arhiv Kasandrić, 13 (oporučitelj ujedno određuje i zanimljivu lutriju koja se u ovoj crkvi imala odvijati svake godine: poštene djevojke ("poštenje" su imale dokazati župničkom svjedodžbom!) iz svih hvarskih sela koje bi se na Antunovo ispovjedile i pričestile u Konopljkovoj mogle su sudjelovati u izvlačenju 6 srećaka od po 10 dukata, od kamata njegovih kapitala, za svoj miraz. Ne znamo je li se to održavalo); BAH, *Bonaiuti Visitationes*, 9.

³⁶ BAH, Protokol, br. 273 i 551/1912; zapisi na crkvi (I. Tomičić); Arhiv Kasandrić (35), 38; Arhiv Hvara (9), kut. 13, Instrumet. Secundus Lippamano. ÷ U kući Vidali pa Kačić-Dimitri u Starom Gradu čuvala se i poznata "zvir", polena hvarske općinske galije iz 16. st., a vratio ju je u Hvar oko 1862. upravo nadarbenik Konopljkove don Ivan (N. DUBOKOVIĆ NADALINI, Nastavak popisa spomenika, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske* 7-8, Hvar 1965, 43; P. KUNIČIĆ, *Prigodom otvora nove školske zgrade u Starogradu ...*, Zadar 1908, 12 /tobože sa "starogradske" (!) galije/).

1834. g. kada je ucrtana na već spomenutom najstarijem zemljišniku. Bila je upola manja od sadašnje i do temelja je porušena krajem travnja 1886, a sadašnja na njezinome mjestu blagoslovljena je i u njoj odslužena prva misa 23. svibnja iste 1886. godine. Podignuta je prvenstveno u svrhu bogoslužja do dovršetka nove dušobrižne crkve, i u nju su ugrađeni prag, dovratnici (barokne profilacije s "dijamantnim vrškom" u dnu) te pločnik iz porušene stare dušobrižne.³⁷ Sadašnje je zvono od J. Cukrova iz 1924. godine.

Kapelice

Na gomili na položaju Vardišće je niša posvećena *Dušama u čistilištu*, podignuta po nacrtu Šime Marchia 1924. godine.³⁸ Sličnu su u čast sv. *Ante Padovanskoga* podigla braća Tudor 1935., a naknadno je premještena na južnu ogradu velike nakapnice koja se ističe u krajobrazu na brežuljku istočno od sela.³⁹ Na gorskom sedlu uz cestu malo sjeverozapadno od sela, odakle je lijep pogled na Starogradsko polje, stoji kapela kružne osnove i presvođena, koju je prema natpisu na oltaru dao podignuti povratnik iz Amerike Ivan Budrović u čast svoje obitelji 1937. godine. Imala bi biti naslovljena sv. *Dominiku i Petronili*, no mještani je začudo nazivaju sv. *Rok*. U njoj se nije nikad obavilo bogoslužje.⁴⁰ Kapelicu sv. *Ante Padovanskoga* na Petrari podigao je iz zavjeta Josip Tomičić-Tomičin 1938. g.

Od više *križeva*, od kojih su neki apotropejskog značenja (na prilazima selu), a drugi svojevrsni cenotafi (obilježavaju mjesta preminuća), ističe se onaj kod spomenute nakapnice koji nosi nadnevak 30.VIII.1896. i komemorira "sv. poslanje" (= pučke misije) isusovaca.⁴¹

³⁷ Ljetopis (18), 3, 8-12, 16 i 18.,

³⁸ Iznutra su brojni otučeni inicijali, odraz tadašnjih sukoba između hrvatske stranke koja je gradila kapelicu i njihovih "jugoslavenskih" protivnika. ÷ Arhiv Centra (4), Mali fondovi 379c, 14 i mjesna predaja.

³⁹ Sagrađena je 1947/48. od ing. Tripa Vukovića, zaslužnog za vodoopskrbu na otoku (*Periodični izvještaj Centra* /18/, 5/1967,9).

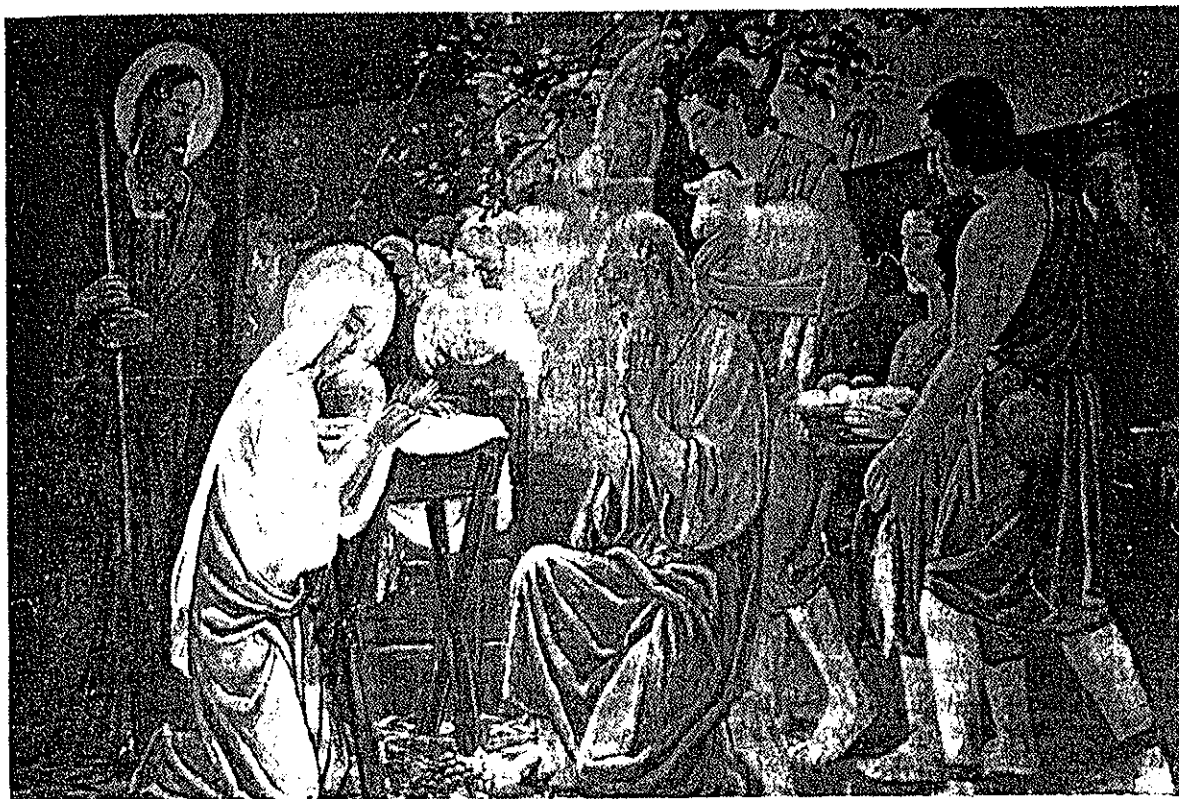
⁴⁰ Po pričanju ju je Biskup odbio blagosloviti jer da je na njoj uklesan "srp i čekić". U zbilji je u dnu istočnog dovratnika plitak reljef s mašklinom, motikom, srpom i grozdom, rad mjesnog klesara A. Petrića-Puškina koji je radio i na dvjema kapelicama sv. Ante te na dušobrižnoj crkvi. Motiv vjerojatno komemorira, još po srednjovjekovnom običaju, obiteljsko poljodjelsko zvanje, kao i na križu-cenotafu Budrovića u Zraču, iz istog vremena.

⁴¹ Još je 1853. obavio ove misije "na veliku korist" u Brusju i Grablju dubrovački isusovac o. Antun Giuriceo (BAH, br. 35/1854). ÷ Godine 1911. dobiva grabaljski dušobrižnik dopuštenje da blagoslovi čak 5 kamenih križeva po poljima (Isto, Protokol, br. 745/1911).

Groblja

Grabljani su se prva tri stoljeća od nastanka sela sahranjivali po raznim crkvama u Hvaru, čak i nakon gradnje ovomjesne crkve, jer ona isprva nije imala grobnica. U proširenoj su seoskoj crkvi grobovi sagrađeni, kako je spomenuto, nakon dozvole 1777. g., a izričit je dopust za ukopavanje iz 1778. U crkvi se sahranjivalo do 1818.g., kada je to na zahtjev građanskih vlasti prekinuto, iz zdravstvenih razloga. Nakon toga aktivirano je groblje pred crkvom lijevo do ulaza, gdje je 1845. bilo 18 grobnica. Tu je biskup 13. 6. 1878. blagoslovio kameni križ, a 1891. bili su posađeni "čepriši". To je grobište uklonjeno prijenosom kostiju na novo i uređenjem prostora 1928. (spomen-ploča). Komadi starih grobnih ploča te cijele ploče uzidani su u klupu za sjedenje uz ogradni zid dvorišta te u crkvenu sakristiju. Imaju barokne brojke, pa su ploče na groblje zacijelo bile prenesene iz crkve.

Gradnja je novoga grobišta na padini nasuprot crkvi sv. Ante započela prema natpisu 1918., a uređeno je 1958. godine.⁴²

V. Grablje: "Poklonstvo pastira" od J. Hübscha u župnoj crkvi
(snim. Z. Fističić 1995.)

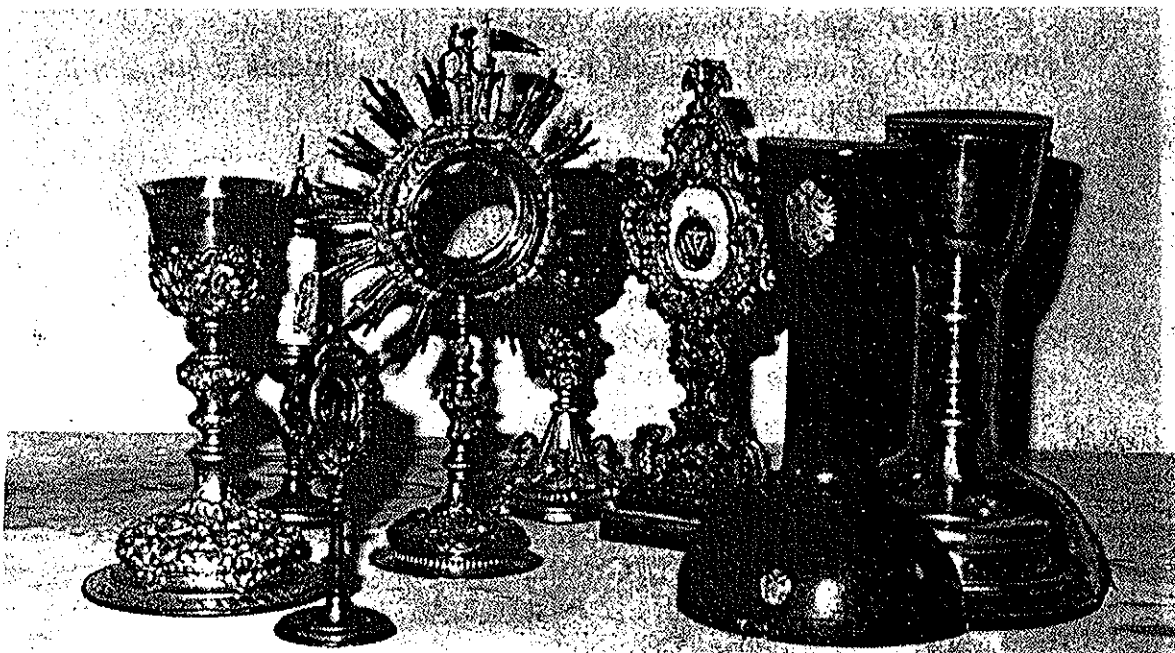
⁴² BAH, *Extraor. II Riboli*, 39-42; ŽAGr, *Matica umrlih I.*, 21v (međutim groblje kraj crkve - *Cemeterium prope Ecclesiam* - postoji već 1817: BAH, *Zudenigo ... Visitaciones*, XXXIII); Stato ... 1845. (bilj. 22); BAH, I. *Vizitacija Ilijić*, 58; ŽAGr, *Dnevnik Blagajne od prihodih i tratnjih Bratimstva Grabajnskoga*; Arhiv Centra (4), Mali fondovi 47 i Arhiv općine Hvar, LIV, 116/1817.

Dušobrižnici ⁴³

- o. 1723. kanonik-primicerij Pavao Botteri iz Staroga Grada
o. 1731. Tadija Milevčić iz Jelse
1736. - 1738. Marin Zaninović (Žaninović) iz Grablja
o.1739. - 1744. Ivan Bojanić
1744. - 1750. Ivan Mateljan-Rudan iz Bogomolja
1750. - 1754.? Vicko Gelineo iz Staroga Grada
prije 1758. Antun Lučić
1758. - 1768. Luka Rasković iz Hvara
1768. - 1770. Zakarija Botteri iz Staroga Grada
1770. - 1775. Vicko Gelineo k.g. po drugi put
1775. - 1787. Mihovil Grimani iz Nerežišća
1787. - 1796. Nikola Pavičić/Pavišić iz Nerežišća
1796. Špiro Rinaldi iz Hvara upr. župe
1796. - 1800. Petar Brizić iz Gornjega Humca
1800. - 1810. Antun Bojanić iz Vrisnika
1810. - 1819. Nikola Vlahović iz Staroga Grada (do 1811. upr. župe)
1819. Prosper Gargurić iz Hvara upr. župe
1819. - 1839. Andrija Pavičić iz Vrbanja
1839. - 1849. Antun Mardešić iz Komiže (1842. zamjenik Frane Godoj
franjevac, iz Staroga Grada)
1849. - 1855. Ivan Tomičić iz Grabja
1855. - 1859. Florio Marasović iz Visa
1858. - 1859. Nikola Petravić iz Staroga Grada
1859. - 1863. Antun (Antonij) Kuljiš iz Komiže
1863. - 1866. Juraj Plančić iz Staroga Grada
1866. - 1877. Mihovil Novak-Batina iz Hvara
1877. - 1884. Stjepan Mulanović iz Staroga Grada
1884. - 1887. Ivo Bojanić iz Vrisnika
1887. - 1888. Bone Siminiatti iz Visa, upr. župe
1888. - 1894. Juraj Petrić iz Grablja
1894. - 1900. Petar Perić iz Donjega Humca
1900. Juro Tomičić iz Grablja, upr. župe
1900. - 1907. Nikola Gamulin iz Jelse
1907. - 1917. Ante Petrić iz Grablja
1917. dominikanac Antonin Zaninović iz Grablja i Šime Kovačić
iz Hvara, upravitelji župe
1917. - 1932. Vicko Bojanić iz Vrisnika
1932. - 1937. Ivo Tadić iz Staroga Grada
1937. - 1939. Mirko (Emerik) Gojnik iz Murskog Središća (Međimurje)

⁴³ Prema maticama u ŽAH i ŽAGr te spisima u BAH.

1939. - 1943. Jakov Račić iz Vrbanja⁴⁴
 1944. - 1945. Frane Tadić iz Staroga Grada, ekskurent, župnik Brusja
 1945. - 1946. Antonin Zaninović, k.g., upr. župe
 1946. - 1961. Ivan Moškateo iz Dola na Hvaru (zamjenici: 1946.
 dominikanac Josip Budrović iz Grablja, 1947. Frane Tadić k.g.,
 1950. Franko Franetović iz Staroga Grada)
 1961. - 1964. Jure Belić, iz Jelse, ekskurent iz Hvara
 1964. - 1968. Branimir Marinović iz Milne, ekskurent, župnik Brusja
 1968. - 1978. Ivo Matulić iz Postira, k.g. (od 1970. župnik)
 1978. - 1990. Emil Pavišić iz Nerežišća, k.g.
 1990. - 1992. Mons. Josip Šantić iz Postira, župnik Hvara i gen. vikar
 Biskupije
 1992. - 1994. Zrinko Brković iz Novog Travnika, ekskurent, župnik
 Brusja
 (1994. - 1995. dušobrižničku službu vrše duhovnik CBS u Splitu Mili
 Plenković iz Svirača, Emil Pavišić k.g., župnik Vrboske,
 te biskup mons. Slobodan Štambuk)
 1995. - Mario Matković iz Bitelića, eskurent, župnik Brusja.

V. Grablje: Crkvena srebrenina (snim. Z. Fistić 1995.)

⁴⁴ Pogubljen od komunista 31.XII.1943. na groblju u Hvaru, zajedno sa svojim župljanima: Josipom Jurićem Marinovim r. 1890., Vickom Boškovićem Antunovim r. 1908., Marinom Petrićem p. Jurja r. 1911. i Nikolom Tomičićem Ivanovim r. 1921. Svi su smaknuti nakon okrutna mučenja i na temelju ničim dokazanih optužaba, a "presuda" je komunističkog "suda" donesena - četiri dana nakon njihova pogubljenja! (Usp. J. FRANULIĆ, *Skrajnje pogubna zabluda*, Služba Božja, Makarska 1994, 38).

Župna kuća

Nahodimo je spomenutu 1758. kao mjesto seoskih zborova, a nešto prije 1800. dovršena je nova tik uza staru, s konobom. Kako je razvidno iz najstarijeg zemljišnika iz oko 1830; kuća je bila na sadašnjem mjestu. Bijaše kao i druge u selu pokrivena kamenim pločama koje su se zbog trošenja veziva razmicale, pa je npr. u prosincu 1855. snijeg kroz njih ulazio "u lopatama". Poput mnogih dušobrižničkih nastambi na Hvaru u 19. st. bila je kasnije toliko ruševna da je kurat Plančić morao 1863. stanovati u rodnome Starom Gradu, a u Grablje tjedno dolaziti na konju. Popravljen oko 1872. doskora je postala pretijesnom, pa je 1891. ing. Wallach načinio preliminarni projekt za obnovu i proširenje. Godine 1909. kuća je sagrađena u današnjem obliku: nadograđena je za jedan kat, a sa sjevera je dograđena kuhinja. Zidar je bio već spomenuti Kvirin Cetto.⁴⁵

Svećenici, redovnici i redovnice rodom iz Grablja

a) Svećenici

÷ *Marin Zaninović* (18.st.), dušobrižnik u rodnom Grablju i u obližnjem Brusju, kasnije župnik u šibenskoj Rogoznici, gdje je prepisao "Solinsku povijest" Tome Arhiđakona i sastavio jedan povijesni zbornik.⁴⁶

÷ *Ivan (Zaneto) Tomičić* (1816.-1858.), dušobrižnik u rodnom selu.

÷ *Juraj Petrić (Udovičin)* st. (1849. - Hvar, 1903.), 1876/78. župni pomoćnik u Supetru, 1879/88. župnik Bogomolja, zatim dušobrižnik u rodnom mjestu te konačno do smrti župnik na Brusju. Istaknut hrvatski rodoljub - pravaš i hvarski općinski vijećnik.

÷ *Ante Petrić (Piće)* (1869.- 1917.), župni pomoćnik u Supetru, dušobrižnik u Sv. Nedilji (za njegova službovanja sagrađena nova crkva) i zatim u rodnom selu, gdje je promicao zadugarstvo, a crkva je oslikana freskama.

÷ *Juro (Juraj) Tomičić* (1875.-1901.), župni pomoćnik u Supetru i upr. župe u Grablju.

÷ *Juraj Petrić (Udovičin)* ml. (1875.-Dol, 1955.), od 1904. župni pomoćnik u Komiži, a od 1917. do smrti župnik u Dolu na Hvaru. Kao rodoljub progonjen za Prve talijanske okupacije.

÷ *Ivo (Batista) Šeperica* (1879.-Sv. Nedilja, 1962.), od 1904. župni pomoćnik u Milni, 1911.-1916. dušobrižnik Dračevica i eskurent Blataca; kasniji dugogodišnji župnik u Vrbanju.

⁴⁵ Arhiv Centra (4), Arhiv Kasandrić, 41 (spisi bilježnika J.P.Žarkovića); BAH, Grablje, Župnici; br. 476/1856, 497/1858, 766/1860, 292/1864, 267/1868, 16 i 276/1872, 862 i 1055/1890, 1329/1891, 1074/1895, 842/1898; ŽAGr, Fabbisogno ... per il ristauo della Canonica di Grablje; Schematismus Cleri Dioecesis Pharensis ... 1912, 28; Župni arhiv Svirče, Proširenje žup. crkve Svirče.

⁴⁶ M. ZANINOVIĆ, n.dj. (2), 138.

b) Redovnici

÷ *Prosper (Vicko) Budrović*, franjevac (1809.-1894.), gvardijan u Hvaru i župni pomoćnik Jelse, a 1850/52. upravitelj župe Sućuraj; član hvarskoga samostana gdje je i umro.

÷ *Antonin (Antun) Zaninović*, dominikanac (1879.-1973.), dugo u samostanima u Starom Gradu te u Dubrovniku gdje je i umro; vršio i dužnost dušobrižnika u rodnom selu. Istakao se plodnim i raznovrsnim znanstvenim radom.⁴⁷

÷ *Honorije (Toma) Zaninović*, franjevac (1872.-1912.), latinist i redovnik na glasu, umro mlad od sušice na Otoku (Badiji) kod Korčule.

÷ *Josip (Sibe) Budrović*, dominikanac (1899.-Zagreb 1951.), prior i profesor na Bolu.

÷ *Vatroslav (Stjepan) Budrović*, dominikanac (1923.- 1994), dugo djelovao u Chicagu (SAD), gdje je i umro.

c) Redovnice

1. Benediktinke u Hvaru

÷ *Placida (Marija) Zaninović* (1872. - 1918.)

÷ *Bernarda (Antica) Petrić (Udovičin)*, (1881.- 1972.)

÷ *Gertruda (Marija) Tomičić (Tajnikov)*, (1923.-1984.)

2. Picokare na Braču

U ženskim pustinjačkim samostanima kod Murvice na Braču - Stipančiću i Dutiću (v. J. Batelja, *Svećenička pustinja Blaca*, Zagreb 1992.) živjelo je u prošlom i našem stoljeću više Grabaljski životom dominikanskih trećoredica-pustinjakinja, tzv. picokara. Evo imena do kojih smo uspjeli doći. (Za one s prezimenom Tudor ne znamo jesu li pouzdano iz Velog ili možda i iz Malog Grablja):

÷ *Marija Tudor* (1789.? - ?), 1849. picokara Stipančića

÷ *Magdalena (s. Marija) Tudor Dujina*, (1809.?-1884.), u Stipančiću od 1845.

÷ *Lucija Šeperica* (1809-1883.), u Stipančiću od 1848.

÷ *Lucija Petrić Jurjeva* (1810.?-1893.), u Stipančiću od 1845., od 1878.? predstojnica

÷ *Magdalena Šeperica* (? - ?), u Stipančiću od 1848. (istovjetna s Lucijom Š.?)

÷ *Šima Budrović* (1841.- ?), picokara Stipančića

÷ *Antonija Ana (Marija ?) Petrić*, (1877.- 1962.)

÷ *Katica Petrić (Kofa)*, 1880.-1962.), posljednja picokara Stipančića, umrla kod č. s. u Supetru. (J. Batelja, n.dj., 34).

⁴⁷ O njegovu životu i djelu v. M. ZANINOVIĆ-S. KRASIĆ, *O Antonin Zaninović OP. - svečanost proglašenja doktorom h.c.*, Dubrovnik 1971.

Bratovštine

Najstarija bijaše ona sv. *Kuzme i Damjana*, koja se brinula za seosku crkvu, upravljala njezinim imanjem i bila, štoviše, glavnim predstavničkim tijelom svih mještana gdje su raspravljali i odlučivali o svim važnijim seoskim poslovima, ne samo crkvenim. O njoj znamo malo jer joj spisi dosad nisu pronađeni, no, vjerojatno je nastala kad i prva crkva u selu, a djelovala poput ostalih na Otoku. Sastajala se uz prethodnu dozvolu vlasti, dušobrižnikovo oglašenje s oltara te pozive članovima u Malom Grablju i Selcima (obližnjoj grabaljskoj koloniji, nastaloj u 18. st.), na zvuk zvona u dušobrižničkoj kući (*Casa della Cura*). Birali su prokuratora - blagajnika (*Cassiere*) te dva njemu pridružena (*Colleghe*). Članovi bijahu svi glavari seoskih obitelji a redovite se skupštine održavahu na Bartulovo, 24. kolovoza.⁴⁸ Bratovštinu je ukinula francuska vlast početkom 19. st. a zamijenilo ju je u stvarnom smislu crkvinarstvo, u formalnom Bratovština Presvetog (v.).

Bratovština sv. *Roka* nastala je u 18. st. i brinula se za oltar toga sveca u seoskoj crkvi. O njoj znademo više jer je sačuvana njezina računska knjiga, vođena od 1769. do 1807. godine. Ti su bratimi na godišnjoj skupštini birali jednoga prokuratora (kasnije sa zamjenikom) na prijedlog njegova prethodnika, a kao i drugdje glasovalo se kuglicama (*a bossolo e balle*) i upravljanje nadziraše građanska vlast (gradski knez, odnosno fiskalni činovnik). Sačuvanu administraciju vodili su im javni bilježnici na onda službenom talijanskom jeziku, ali bi im usmeno preveli sve što je zapisano na hrvatski (*in illirico interpretata*), jer drugoga jezika bratovštinarini dakako nisu ni znali. Članovi ove bratovštine i prijespomenute bijahu isti - svi glavari seoskih obitelji. Osim za svoj oltar, doprinosili su po potrebi i za cijelu crkvu. Jedni i drugi bratimi priređivali su po zajedničku godišnju gozbu.

I tu je bratovštinu ukinula francuska vlast početkom 19. st. i podržavila njezine zemlje koje su bratimi dijelom obrađivali u vlastitoj režiji (*a conto proprio*), a dijelom davali u težaštinu. Vladinom odlukom iz 1847. te su zemlje dodijeljene po trećinu mjesnom crkvinarstvu, budućoj Javnoj dobrotvornosti i školi.⁴⁹

U župnom je arhivu i svešćić "*Libro dell' Anime di Purgatorio*", vođen od 1768. do 1841. godine. To je bila tek pobožna udruga koja je plaćala mise za pokojnike i u tu svrhu sabirala milodare u mastu po posebnom sabiraču (*questuante*) te priloge u novcu u naročitim škrabicama.

Bratovština se *Presv. Otajstva* prvi put spominje 1824., uz napomenu da je u nju bila pretvorena (*convertita*) stara Sv. Kuzme i Damjana. Bit će da je kasnije zamrla jer se 1854. predlaže nov pravilnik, usvojen, čini se, 1857.

⁴⁸ ŽAGr, spis o sporu s Vidalijevima iz 1792. (v. i Povijesni arhiv u Splitu, NS LIV./1, 15-16v) te jedan iz 1804.

⁴⁹ Rač. knjiga (23), 30, 32v, 36 itd; Stato Patrimoniae ... 1890 (28); ŽAGr, spisi Javne dobrotvornosti (od 1891.).

godine. Sačuvan je pak hrvatski pravilnik iz 1870., kad je stari bio preinačen u cilju besplatna obrađivanja crkvenih imanja, kako je bilo i ranije. U to "Bratimstvo Prisetoga Sakramenta" smio se upisati glavnik svake obitelji a bio je dužan dati tovar gnoja za crkvene zemlje te na njima raditi 4 dana godišnje od "sunca istoka ... tja do sunca zapada", uz "običajnu jizbinu" od crkvinarstva. Ono je bratimima na Svijećnicu i veće blagdane davalo voštanice te na blagdan sv. Atanazija plaćalo misu za žive, a na "S. Antuna od Padve" za pokojne bratovštinare. Ti su bili dužni otići na sprovod preminulog subratima i priložiti za njegovu zadušnu misu, te pribivati procesijama. Bratovština je imala dva "Kaštalda" koja su dijelila svijeće i prikupljala priloge za zadušnice., dva suca koja su određivala globe te dva prokuratora koja su globe zapimala u "općenu skrinju", očito blagajnu crkvinarstva.⁵⁰ Bratovština je, dakle, po svemu bila tek prošireno crkvinarstvo te je zajedno s njime faktički zamijenila negdašnju glavnu bratovštinu Sv. Kuzme i Damjana u upravljanju crkvom, kako je već spomenuto. Bratovština Prisetoga djeluje i danas, premda bez formalnog ustrojstva, nadasve nastupajući u bratimskoj odjeći za blagdane.

Vjerske i druge prilike

Dušobrižnik veli za ovdašnje župljane 1803. da veoma nastoje oko boljitka svoje crkve, a Ordinarijat 1816. da su u tome među prvima na Otoku. Kad je u svibnju 1817. vikar N. Zudenigo nakon vizitacije odlazio iz Grablja, ispratilo ga je radosno mnoštvo puka pjevajući na hrvatskom (*illyrios hymnos*) i pucajući iz pušaka,⁵¹ pa mu se put od 6 milja činio kratkim. Godine 1824. bila su samo četvorica neispovjeđenih za Uskrs, a neki nisu dolazili u crkvu jer zbog siromaštva bijahu loše odjeveni. Tada se uz poznate zaštitnike častio i sv. Fortunat, sv. Atanazije i prvi ožujski petak, procesije su se odvijale na Veliki četvrtak i Petak, u nedjelju Prisetoga (3. u mjesecu), na Markovo i na tri prosna dana ("rogacijuni").⁵² Dušobrižnik će 1852. reći za svoju pastvu da su veoma mirni, odani vlastima, pobožni i marljivi.⁵³

⁵⁰ BAH, Skakoc I.^a Visitatio, 286, br. 654/1854, 992/1855, 1565/1888, 49/1889. -Godine 1890. dopušta Ordinarijat osnutak bratovštine Prsetv. Ruzarija (Isto, br. 1051/1890), a pred Prvi svj. rat postoji uz bratovštine Prsetvog te Ruzarija i ona Gospe Karmelske - *Schematismus ... 1912* (45). U ŽAGr postoji upisnik Zadruga vječnog Ruzarija iz novijeg vremena. - U župnoj crkvi je barjak bratovštine Prsetvog, oslikan i potpisan: S. Dekleva, a poklonilo ga je grabaljsko društvo Sv. Kuzme i Damjana u Kaliforniji 1950. godine. Na vrhu mu je starinski srebreni ophodni križ. Ovdje se čuva i barjak negdašnje ženske udruge Srca Isusova i Marijina.

⁵¹ U hvarskim se bratovštinskim knjigama od 18. st. redovito o blagdanima upisuje trošak za puščani prah, jer su svečanosti bile nezamislive bez pucanja. U grabaljskoj su župnoj kući još sačuvani starinski "maškuli" ili "kanuni" (mužari) u tu svrhu. Zbog toga je dolazilo i do nesreća: 1848. poginuo je 17-godišnji Dinko Budrović Vickov "*masculi (vulgo dicti) ictu percussus*" - ŽAGr, *Matica umrlih I*, 42.

⁵² Štovanje je sv. Atanazija (2. V., danas blagoslov polja) od 19. st. istaknuto i likom ovoga sveca na slici glavnog oltara. Još su se 1761. Grabljani bili zavjetovali da će svetkovati blagdan sv. Dominika, pa im je Biskup to prenio na Veli četvrtak (BAH, *Bečić ... Visitaciones*, 151-152).

Škola

Pionir je ovdašnjega školstva bio dušobrižnik Andrija Pavičić koji je počeo držati školu od svojega dolaska u Grablje 1819. godine, isprva za 9 - 10 đaka, a oko 1835. za 5 - 6 njih, u župnoj kući i potpuno besplatno. Podučavao je po knjigama kojima su se služili i u javnim školama, a ovu je grabaljsku držao sve do kraja svog ovdašnjeg službovanja, iako se znao žaliti na ljudsku nezahvalnost. Školu su držali i kasniji dušobrižnici, tako 1856. F. Marasović "prvi niži razred" za 7 učenika od 5 do 14 godina. Učili su čitati i pisati na talijanskom i hrvatskom (*Illirio*), vjeronauk, krasopis te računicu napamet, a ocjenjivala se sposobnost, marljivost i čudorednost. Šk. g. 1857/58. "*Curato Maestro*" je N. Petravić, kad ima i 2. i 3. razred od po tri đaka između 8 i 12 godina. Iduće š.g. prvi razred ima 9, drugi 3, a treći 4 učenika. Kurat - učitelj Kuljiš držao je školu kroz tjedan u 10 sati ujutro i tri sata po podne, a učenike okupljao na zvuk zvona; za podučavanje je primao nagradu od Vlade. I dušobrižnik Novak je držao pučku školu (*Scuola popolare*).

Posebna školska zgrada sagrađena je na posjedu crkvinarstva istočno do crkve kao jednokatnica 1876., po nacrtu Vicka Kovačevića iz Hvara, na mjestu dviju zgrada koje su o. 1830. bile u rukama Demanija pa su očito pripadale ukinutim bratovštinama i kasnije bile vraćene mjesnoj crkvi. Godine 1877. dolazi ovamo prvi učitelj - svjetovnjak, Mate Novak-Batina iz Hvara. Godine 1894. školska je zgrada po nacrtu Šime Marchija iz Hvara povišena na dvokatnicu, a radove je izveo mjesni zidar Ivan Zaninović p. Ivana.⁵⁴ Iza Drugoga svjetskoga rata ta je zgrada (s crkvenim podrumom u prizemlju) bila nacionalizirana. U njoj je grabaljska osnovna škola djelovala do 1970., u zadnjem razdoblju kao četverogodišnja.

Štovanje je Uznesenja Gospina (na koji je dan bila dovršena stara crkva 1783.) danas zasjenilo raniju zaštitnicu Ružaricu. Godine 1822. bila je nedjeljom i blagdanom misa u 10 sati, iza nje vjeronauk ili blagoslov, a "dva sata prije noći" večernja s krunicom. U korizmi, došašću i kroz osminu Dušnoga dana misilo se iza ponoći ili u zoru. ÷ Arhiv Centra (4), Arhiv općine Hvar, LIX, 36/1822.

⁵³ BAH, *Galli ... Visitat.*, 3321, 322 i 324; br. 59/1816; *Zudenigo ... Visitat.*, XXXIII; Skakoc I^a *Visitatio*, 293 i 295-296; *Bordini Visitationes*, 252.

⁵⁴ BAH, Skakoc IV. *a* *Visitatio*, 31 i 33; br. 227/1828; Grablje, Škola; br. 24/1863; Duboković ... *Visitationes*, 294; br. 122/1876; *Ljetopis* (18), 1; Arhiv Centra (4), Mali fondovi, 379c, 3 te Arhiv općine Hvar LXXVI., 601/1829 i XCV, 294/1837. ÷ Godine 1791. govori se o gradnji bratimske kuće (rač. knjiga Sv. Roka /23/, 36), vjerojatno na mjestu kasnije škole. ÷ Grabaljski školski arhiv prenesen je u Arhiv Centra nastojanjem M. Zaninovića (*Periodični izvještaj* /18/, 80/1976, 7) i u njemu su podaci za novije vrijeme koje ovdje izostavljamo. Od 1892. škola je bila mješovita, tj. i za djevojčice.

S u m m a r y

THE PARISH OF GRABLJE ON THE ISLAND OF HVAR

J o š k o K o v a č i ć

The paper, based chiefly on hitherto unpublished sources, presents a short history of the village of Velo Grablje on the island of Hvar and its parish.

The village was founded in the 15th cent. by Budrovićs from Vrbanj (joined in the 16th by Gargurićs-Zaninovićs probably from Pitve), on the territory owned by the Commune of Hvar, that villagers obtained by means of land-leases, so-called "graces". The curatial church was built around 1600. and enlarged in 1783, while a new one on its place was erected in 1886. It has three marble altars by P. Pavao Bruttapelle (Bertapelle) from Vrboska (1782 - 1802), an altarpiece by V. Poiret (1840ies) and an interesting fresco-decoration by the Czech painter J. Hübsch (1913/14). There are also mentioned the Romanesque church of St. Vitus (Sveti Vid) which is older than the village itself (13/14 cent.?), and the church of St. Anthony of Padua, originally belonging to the manor-house of the patrician Vitaljević - Vidali family, in the cove of Konopljikova (Vala - late 17th cent.).

The paper further lists the curates of Grablje (who obtained their virtual independence from the Chapter parish of Hvar in the late 18th cent.) with priests and nuns born in the village, and supplies essential data on local religious brotherhoods, cemeteries, shrines, parsonage and school.